

KULTURVÄRDEN

HELGOPRISET 2023

Fem värdiga finalister

LÅNGVARIG FÖRBINDELSE

Sveriges länk på Island

KUNG I KOLT

Härskade över två riken

EN MAGISK DAG

Bröllop i fästningen

LAND OCH RIKE RUNT

Eriks gatans historia

STOL MED ANOR

Kristinas silvertron

K

De odlar med
TRADITION

LJUSPUNKTER I HÖST

I DYRTIDER som dessa gäller det att hitta ljuspunkter i tillvaron, helst sådana som inte dränerar plånboken. Kulturvärden bidrar genom att fortsätta att berätta om alla de unika platser vi förvaltar, varav runt 200 är spännande besöksmål. Där är naturligtvis Kulturvärden en viktig pusselbit, men även på sfv.se och i sociala medier kan du ta del av våra historier.

I det här numret sätter vi ljuset på de fastigheter som har nominerats till Helgopriset, som går till den bästa restaureringen eller ombyggnaden under senare år. Juryn har haft ett tufft jobb att nominera fem av tävlingsbidragen, som alla håller hög kvalitet. De fem presenteras i tidningen med mer utförlig beskrivning på sfv.se. Vinnaren, som koras i november, får 150 000 kronor.

Vi hälsar även på hos Sveriges ambassadör i Reykjavik på Island, besöker tre speciella kungsgårdar och åker till fyrtoget Godnatt utanför Karlskrona för att bevista en väldigt speciell bröllophelg. Med det och en hel del mer önskar vi trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

FOTO SFV/ERIKA BJURLING

Med tiden krymper putsen och det blir luft bakom. När ytan med luft blir för stor släpper putsen.

Så vad gör ni åt det?

– Vi började redan förra sommaren att sätta upp metallnät i taken där vi har identifierat riskområden. Efter putsläppet har vi ökat takten för både inventering och säkerställande – dessutom inventerar vi även andra typer av konstruktioner.

Och när tror ni att museet kan öppna igen?

– De ytor som vi har åtgärdat har haft platta tak medan entré och trapphus har välvda tak. Det gör att vi inte kan näta dem. Dessutom är dessa kulturhistoriskt värdefulla så lösningen får inte inte förvanska byggnaden. Så svaret dröjer tyvärr.

MARIA UGGLA

Nu åtgärdas Naturhistoriska

Sedan slutet av augusti är Naturhistoriska riksmuseet stängt efter att ett stycke puts släppt i ett av taken. Ellinor Magnusson, fastighetsdirektör, hur står det till med taken i museet?

– Till stor del bra men i inventeringen som genomfördes framkom att det fanns risk för putsläpp i entréhall och trapphus. Med denna yta nedstängd är det inte möjligt för museet att hålla öppet för besökare, vilket gjorde att de tog beslut om stängning.

Hur kommer det sig att putsen ramlar ner?

– När Naturhistoriska riksmuseet byggdes för mer än 100 år sedan användes betong utan vare sig armering eller vidhäftning mellan betong och puts.

KULTURVÄRDEN NUMMER 3, 2023

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. sfv:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Thomas Johansson
Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Mattias Boström, Mia Fernlund, Katrin Furustig, Olle Larsson, Thorsten Sandberg, Anna Strömberg, Maria Uggla, Johan Wickström

Foto Erik Cronberg, Melker Dahlstrand, Alexis Daftos/

Kungliga hovstaterna, Mia Fernlund, Jeanette Hägglund, Janne Höglund, Mattias Johansson/Maddoc photography, Håkan Lind/Kungliga hovstaterna, Åke E:son Lindman, Sigurgeir Sigurjonsson, Martin Sörbo

Illustration Beata Boucht

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Lillö kungsgård.

Foto Martin Sörbo

Kontakta oss

Kundservice <https://order.flowy.se/statensfastighetsverk/selfservice>

eller 08-522 183 52

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

FOTO MARTIN SÖRBO

6

JORDAD HISTORIA
Kungsgårdar med medeltida anor

FOTO DANIEL HUTMÄCHER

16

HELGOPRISET 2023
Här är de fem nominerade bidragen

FOTO SIGURGEIR SIGURJONSSON

26

REPRESENTATIVT I REYKJAVIK
Följ med till vårt nordligaste svenska residens

FOTO MAGNUS REUTERDAHL

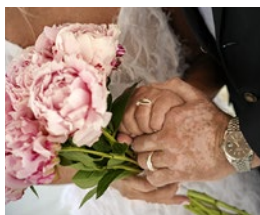

34

I KUNGENS SPÅR
Eriksator förr och nu

BILDEN 5
Nu är den kungliga kronan på plats

BRÖLLOP 14
En magisk dag i fästningstornet

ANEKDOTEN 24
Kung Magnus Eriksson på Varbergs fästning

SILVERTRONEN 32
Historien bakom Kristinas kröningsstol

KRÖNIKAN 39
Ingrid Eiken om att SFV fyller 30 år

FOTO ÅKE ERIKSON LINDMAN

Rosenbad redo för regeringen

RENOVERINGEN av kvarteret Rosenbad är klar och statsministern och delar av övriga Regeringskansliet har flyttat in igen efter fyra år. Den största förändringen är ett nytt, centralt trapphus som ska förbättra tillgänglighet och logistik. De gamla bankpalatsens arkitektur finns bevarad på många ställen. Till exempel Nordiska Kreditbankens tidigare bankhall som har återställts med spröjsat glas-tak. Dessutom har fasader och tak, samt fönster och ytskikt renoverats.

– Vi välkomnar Regeringskansliet tillbaka till Rosenbad. Vårt mål har varit att anpassa byggnaderna för att kunna möta kraven på funktionalitet och säkerhet och samtidigt värna om de kulturhistoriska värdena, säger Ingrid Eiken, generaldirektör vid SFV. (I nästa nummer av Kulturvärden visar vi mer av Rosenbad.)

FOTO OURLIVING

FLER SOLCELLER PÅ STOCKHOLMS SLOTT

NU HAR solcellsanläggningen på Stockholms slott byggts på med 745 nya solpaneler, med en effekt på drygt 300 kW. De första nio solcellerna satte SFV upp på prov redan 2010. Sex år senare beslöt staten att, som en symbolisk gåva till kungens 70-årsdag, överlämna en solcellsanläggning med 600 paneler. Dessa paneler står idag för cirka tio procent av slottets årliga elanvändning.

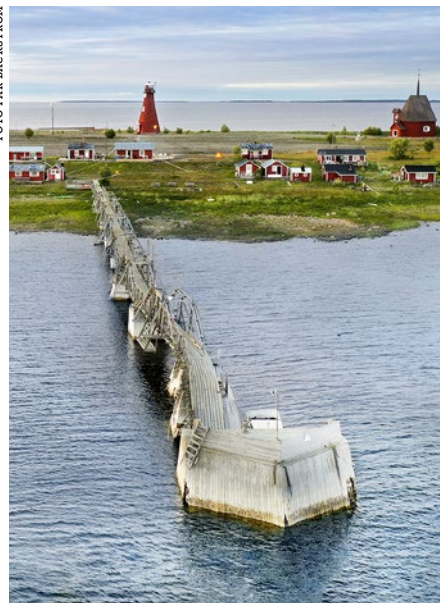
FOTO SFV/ELISABET HESSEBORN

BAKÅTSTRÄVAREN VISAR VÄGEN FRAMÅT

ATT VÄRNA om gamla tekniker är en av Statens fastighetsverks uppgifter. I sex korta filmavsnitt får Bakåtsträvaren (i skådespelaren Rasmus Troedssons skepnad) möta en finsnickare och en målare som visar gamla användbara tekniker och lösningar. Tittaren får bland annat ta del av den bortglömda konsten att sätta ihop saker utan skruv och trolle med profillister. Filmerna finns på www.sfv.se/bakatstravaren.

FOTO PÅR BÄCKSTRÖM

BOTTENVIKENS PÄRLA FÅR NY BRYGGA

HÅRT VÄDER och vindar sliter ständigt på bryggan på Malören, en ö i Bottenvikens skärgård. Bryggan har kulturhistoriskt värde för platsen och är nödvändig för att verksamheten på ön ska fungera, men isen går hårt åt bryggan som nu behöver ersättas.

En ny, kraftigare konstruerad brygga ska ta den gamlas plats. En av de gamla stenkistorna ska bevaras och kompletteras med nya som ska grävas ner djupare.

FOTO MATTI ÖSTLING

ARKDES BYGGER OM FÖR NYA UPPLEVELSER

MUSEET FÖR arkitektur och design, ArkDes, på Skeppsholmen i Stockholm har stängt. I november startar en ombyggnad i Statens fastighetsverks regi.

Museet kommer bland annat att få en ny entré från exercisplan. Dessutom ska utställningssalarnas klimat ses över, ytskikt ska renoveras och alla fönster ska förses med energiglas. Den 14 juni 2024 öppnar museet igen och då utlovas en ny museiupplevelse.

Nu är kronan säkrad

I SLUTET AV JUNI fick den kungliga entrén till Dramaten tillbaka sin kopparkrona på plats. Det var plåtslagaren John Norberg som fick fästa de sista skruvarna så att den ärggröna kronan sitter fast ordentligt på det lilla entrétaket – på samma plats som den suttit sedan teaterns invigning 1908.

Kronan var illa åtgången när den togs ner vintern 2022. Många av de bjällerliknande kulorna hade gått sönder och även riksäpplet i toppen hade fått sig en

törn, kanske av nedfallande snö. Eftersom alla delar är drivna i kopparplåt har det varit ett omfattande arbete att restaurera kronan, vilket utförts av kopparsmiden Björn Hammar.

– Vår målsättning var att använda historiskt riktiga material och metoder när den lagades. Det känns viktigt och roligt, säger Johan Wisth, teknisk förvaltare på Statens fastighetsverk.

JOHAN WICKSTRÖM

TUSENÅR AV LIV

I närmare tusen år har några av landets kungsgårdar varit i kronans eller statens ägo. Under de senaste 30 åren är det Statens fastighetsverk som ansvarar för förvaltningen av dessa egendomar, där moderna lantbrukare idag står för driften.

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Martin Sörbo*

De flesta svenska monarker från medeltiden fram till slutet av 1600-talet har vistats på våra kungsgårdar. Ändå är dessa kulturskatter inte särskilt kända. Kungsgårdarna har fört sin existens i skuggan av de stora slotten, trots att lantbruk har bedrivits där i närmare tusen år.

– En kungsgård har självklart en koppling till kungen och bland de gårdar vi förvaltar är det åtta stycken som ursprungligen ägts av svenska kungar. På 1500-talet blev kungsgårdarna fler eftersom Gustav Vasa såg till att kronan tog över flera av kyrkans storgårdar, säger Ingrid Ljung, fastighetschef på SFV Jord.

Under medeltiden fyllde kungsgårdarna flera viktiga syften för kungarna. De producerade inte bara mat och erbjöd logi utan fungerade även som ett slags datida länsstyrelse. Med hjälp av gårdens fogde kunde kungen hålla reda på vad som hände i regionen.

– Kungen reste runt mycket och tillbringade då tid på kungsgårdarna. Han stannade på en

gård, åt och sov och utövade sin makt på de lokala tingen, innan han reste vidare till nästa, säger Ingrid Ljung.

Kungsgårdarna är en tradition som fortfarande lever kvar. Sedan mitten av 1800-talet arrenderas statens kungsgårdar av moderna lantbrukare, och överskottet går fortfarande till staten.

Och det är just de långa obrutna traditionerna som gör kungsgårdarna så speciella. Även om dagens lantbrukare använder moderna metoder är kopplingen bakåt i historien unik på dessa platser. På Ottenby kungsgård finns exempelvis en stam dovhjortar som är ättlingar till de djur som kung Johan III en gång släppte ut på markerna.

Statens fastighetsverk firar i år 30-årsjubileum som förvaltare av Sveriges 29 kungsgårdar. Och enligt Ingrid Ljung skiljer sig förvaltningen en aning från vad SFV normalt ägnar sig åt.

– Det är väldigt stora egendomar, med jordbruk, mark och byggnader. Men även om vi äger marken och husen så sköter våra arrendatorer ganska mycket själva. Vi går bara in när det ska byggas nytt eller vid stora reparationer. *

Ingrid Ljung, fastighetschef på SFV Jord.

BÄCKASKOG

I 43 år har Lars och Birgitta Lennartsson stått för driften på Bäckaskogs kungsgård. Nu börjar de förbereda sig för att lämna den gamla mönstergården.

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Martin Sörbo*

Närheten till skog, bördiga marker och vatten är den gemensamma nämnaren för våra kungsgårdar. Bäckaskog är inget undantag. Den är belägen nordost om Kristianstad, på ett näs mellan Ivösjön och Oppmannasjön, och det är lätt att förstå varför den här platsen en gång i tiden valdes. Precis som munkarna i det premonstratenserkloster som grundades här på 1200-talet ser dagens arrendatorer Lars och Birgitta Lennartsson områdets jordbruksmässiga fördelar.

– Det var jordbruket och fisket som gjorde att de stannade här, och det är samma sak nu för tiden. Munkarna hade till och med en lucka i golvet så att de kunde fiska ål direkt från köket. All den historia som finns på den här platsen har

gjort att man känt sig privilegierad över att få bo här, säger Lars Lennartsson.

Lars och Birgitta Lennartsson är nu inne på sitt sista år på Bäckaskog. De började arrendera gården redan 1980, som 25- respektive 23-åringar, och har inte bara bedrivit jordbruk på platsen sedan dess utan även byggt sin familj här. Men nu är arrendet uppsagt.

– Våra barn vill inte ta över, de har sina egna karriärer. Det känns så klart lite vemodigt att lämna efter så många år, men allt har ett slut. Och vi har köpt ett hus bara en kilometer härifrån, så vi lämnar inte trakten, säger Lars Lennartsson.

DET ÄR LÄTT att förstå varför de väljer att stanna i området. Från sin bostad har de utsikt över såväl Ivösjön som Bäckaskog slott, och de brukar samma jord som Oskar 1 och Karl xv en gång gjorde. Men Bäckaskog har längre historia än så.

Efter att verksamheten i klostret upphörde vid den danska reformationen 1536 övertogs Bäckaskog av den danska staten, innan det blev förläning för en rad olika adliga ätter och sedermera arrende för de svenska prinsarna Oskar och Karl samt den danske kronprinsen Frederik.

Den mest betydelsefulla personen för Bäckaskogs utveckling är kung Karl xv, som bodde på slottet varje sommar i nära 30 år.

– Det här var en mönstergård på Karl xv:s tid. Han var en duktig lantbrukare, säger Lars Lennartsson.

– Det var väl då de startade ett mejeri också? fyller Birgitta Lennartsson i.

Det bostadshus som paret Lennartsson bor i är påbyggt på en äldre stenbyggnad i slutet av 1800-talet, och det var där som Karl xv inrättade ett mejeri.

På sina totalt 260 hektar har paret Lennartsson förutom djurhållning även

Bäckaskog slott ligger endast ett stenkast bort från kungsgården. Och det händer ofta att turister besöker familjen Lennartssons hus i tron att det är en del av slottet.

odlat bland annat spannmål, potatis och sockerbeter. De sistnämnda är favoriten för Lars Lennartsson.

– Det är lite speciellt med sockerbeterna. Det är mycket som kan gå fel eftersom de är så känsliga. Du sår bara fyra fem frön per meter och då gäller att allt går som det ska och att de får vara fria från insekter, säger han.

DEN 18 MARS 2025 är det dags för Lars och Birgitta Lennartsson att lämna över gården till nästa arrendator, men de har redan inlett avvecklingen av gården.

– Vi säljer alla maskiner, och sen hoppas vi att någon vill ta över djuren. Det vore det bästa. Men vi har investerat i den här gården i 40 år, så det känns lite konstigt att man inte får något för själva arbetet. Men så ser livet som arrendator ut, och det är vi ju medvetna om, säger Lars Lennartsson. *

En av byggnaderna på gården är en statarlänga som en gång i tiden inrymde fyra lägenheter.

STRÖMSVIK

Filip Nilsson på Strömsviks lantbruk tvekade aldrig att ta över gårdens arrende efter sin pappa. Och nu har han huvudet fyllt av idéer för att utveckla verksamheten.

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Melker Dahlstrand*

terväxten bland Sveriges bönder är ganska svag. Men Filip Nilsson på Strömsviks lantbruk är ett undantag. Han tog över gårdens arrende efter sin far endast 26 år gammal och är nu ensam ansvarig för gårdens 800 hektar.

– Jag är född på gården och döpt här på baksidan. Men jag har inte varit bosatt här hela tiden, utan bott med min mamma ganska mycket. När pappa sen ville

trappa ner så bestämde jag mig för att ta över. Det här är min hobby – att få vara här och få tillgång till allt som en gård har att erbjuda, säger han.

Strömsvik är ett modernt lantbruk och det största i vad som kallas Strömsholms kungsgård. Områdets förutsättningar gjorde att kungar redan under tidig medeltid etablerade gårdar på platsen, bland annat Magnus Eriksson. Gustav Vasa utvecklade området vidare och lät på 1550-talet uppföra en stenborg som sedermera blev grunden till dagens

Filip Nilsson sökte kärleken i dokusåpan Bonde söker fru 2021. – Hur det gick? Ja, jag sitter ju själv här nu ..., säger han.

Strömsholms slott, som byggdes om till ett modernt barockslott 1669 av drottning Hedvig Eleonora.

Bland gemene man är Strömsholm emellertid mest förknippat med hästar och den ridskola som finns i området. Även den kan spåras tillbaka till Gustav Vasa, som startade uppfödning av hästar till armén på platsen.

– Jag har några stallplatser som jag hyr ut, annars är jag inte så intresserad av hästar. Min grej är växtodling. Att få följa hela processen. Från att man går ut och känner på jorden för att se om det finns rätt förutsättningar till att man sår, skördar och levererar. Om det går bra, vill säga. Det kommer ju alltid motgångar, säger Filip Nilsson.

PRECIS SOM MÅNGA andra lantbrukare har han drabbats av sommarens instabila väder. Först kom torkan och sedan stormen Hans, som ledde till översvämning i Mälaren och att stora delar av hans åkermark hamnade under vatten, eftersom ett av dräneringsdikena hade drabbats av läckage.

Men även om vädret ställde till det för Filip Nilsson ledde det även

till markarbeten för att undvika framtida översvämningar, något som han fann nästan lika tillfredsställande som odlingen.

– Ena dagen funderar man över varför man håller på med det här, och nästa dag blir man en praktiker som fokuserar på att lösa problemet. Vi har ett projekt med SFV Jord just nu, där vi håller på att gräva för fullt, så om det kommer mer regn så ska vi nog klara av det.

Strömsholmsområdet domineras av verksamheter med lantlig inriktning. Här finns förutom lantbruk, slott och ridskola flera verksamheter med lokal anknytning. Men Filip Nilsson vill se mer samarbete mellan de lokala aktörerna. I dag levererar han foder till Strömsholms ridskola, men han ser gärna ett mer utvecklat lokalt kretslopp.

– Jag levererar foder och halm till dem, och då kan jag ju ta hand om deras hästskit också. Så det hoppas jag få till. Jag har ju bara varit här i fyra år men det är så många saker jag vill genomföra, så SFV har det nog inte helt lätt med mig. Men jag tycker de är bra på att stå ut med att det kommer idéer och förslag hela tiden på saker som jag vill att vi ska förbättra. *

*»Det här är min hobby
– att få vara här och få
tillgång till allt som en
gård har att erbjuda.«*

Strömsholm förknippas till stor del med hästar. Det syns även på det mittersta hästskoformade fönstret på Filip Nilssons bostadshus. Ovan till vänster: Förvaltare Urban Wahlström från SFV och Filip Nilsson inspekterar arbetet med att dränera marken.

När Per Åsheim rullar in skottkärran med mat stiger decibelnivån i ladan betänkligt av kornas råmande.

LILLÖ

Med sitt kretsloppstänk har Lillö kungsgård blivit en välkänd plats i sydöstra Skåne. Per Åsheim är nu den tredje generationen lantbrukare som driver gården.

TEXT *Mattias Boström* FOTO *Martin Sörbo*

I slutet av Skånes största vattendrag, Helge å, finns resterna av Lillö borg, en enkelhusborg som uppfördes på 1300-talet. På de stora fälten som omger borgruinen betar de kor som tillhör Lillö kungsgård. Här har lantbrukaren Per Åsheim levt hela sitt liv. Hans farfar var den första i släkten som arrenderade Lillö kungsgård, 1945. Sedan dess har familjen Åsheim bedrivit lantbruk på platsen.

– Jag är den i historien som har bott på Lillö längst. När jag var liten lekte vi cowboy och indianer vid borgen och sprang uppe på murarna. Och alltsedan jag blev vuxen har jag brukat jorden här, berättar Per Åsheim.

När Skåne styrdes av Danmark försökte flera svenska kungar inta den strategiskt belägna Lillö borg. När man till slut lyckades 1658 gav Karl X Gustav order om att förstöra borgen för att förhindra att den föll danskarna i händerna igen.

NÄR DET MILITÄRA indelningsverket infördes drygt tio år senare blev Lillö kungsgård ett majorsboställe.

– Men sedan slutet av 1800-talet har det varit arrendatorer här. Så det är klart att man har en uppgift att bevara och vidareutveckla en plats som har en så lång historia, säger Per Åsheim.

Djuren på dagens Lillö kungsgård betar på strandängarna

Lillö kungsgårds äldsta byggnad är kavaljersflygeln, som byggdes någon gång före 1677. Det gula korsvirkeshuset är den enda byggnad som överlevde en omfattande brand som utbröt 1793.

i det Unesco-certifierade biosfärområdet Kristianstads Vattenrike. Djurens bete ser till att markerna hålls öppna och inte förbuskas. Att djuren är viktiga understryks av den investering i en ny toppmodern lagård som gjordes i samverkan med SFV och som togs i bruk 2012.

Den unika miljön gör att Lillö även är ett populärt resmål. Tiotusentals personer vandrar den så kallade Linnérundan varje år – från Kristianstad, genom Vattenriket till Lillö och tillbaka. Och människorna i lokalsamhället kan även köpa gårdens kött, samtidigt som den organiska delen av deras hushållssopor liksom slaktavfallet går till biogas, som exempelvis driver stadens bussar och taxibilar.

LILLÖ KUNGSGÅRD ÄR KÄND FÖR SITT KRETSLOPPSTÄNK. Från gårdens djur kommer gödsel, som fraktas till en biogasanläggning. Samma mängd gödsel får gården sedan tillbaka i form av rötad gödsel, där slakteriavfall och vätsopor har tillsatts och metanet i gödseln extraherats.

– Det kallas för biogödsel och har bättre egenskaper än vanlig gödsel. Vi använder det på växande höstvet, som tar upp näringsämnen. Vetet levererar vi sen till Absolut Vodka och får tillbaka den proteinrika biprodukten drank som uppstår efter att mäskan destillerats. Dranken använder vi sen till att utfodra djuren med, säger Per Åsheim.

På Lillö finns 203 hektar åkermark, 60 hektar hagmarksarbete och 67 hektar övrig mark (en hektar är ungefär samma yta som två fotbollsplaner) samt andra arrenden. Och på

markerna betar 300–350 djur. Viltrikedomen är stor tack vare Per Åsheims intresse och långsiktiga satsning. Framåt ser han hur gården utvecklas vidare både som en slags park till staden och som en rationell livsmedelsproducent med viktiga miljö- och klimatupdrag.

– Jag hoppas det kan kännas intressant för nästa generation Åsheim att ta över, säger han. *

Livet på landet lockar inte längre. Enligt Per Åsheim är det svårt att få tag på arbetskraft till gården. De polacker som tidigare var vanligt förekommande på svenska lantbruk jobbar hellre i hemlandet på grund av den svaga kronan.

En solvarm dag i maj slog SFV upp portarna till Godnatts fästningstorn i Karlskrona skärgård för att låta fem par gifta sig på den mycket speciella platsen. Det blev en magisk dag.

TEXT *Katrin Furustig* FOTO *Mattias Johansson/Maddoc*

PLATS FÖR KÄRLEK

DE FEM FÖRVÄNTANSFULLA paren som kom till fästningstornet den 27 maj valdes ut i konkurrens med 25 sökande, och gemensamt i deras motiveringar var kärleken till havet.

Första paret ut var Malin Durdel och Lars Mårtensson, som bor på Stumholmen i Karlskrona och har utsikt mot Godnatt från sin balkong. Solen sken och havet var kav lugnt när båten med brudparet och de tio gästerna närmade sig.

På plats fanns vigselförrättaren Sophia Liedholm Ahlin, redo att viga paret. Efter ceremonin hade de möjlighet att kika runt i tornet och ta bilder innan båten tog med sig besökarna till Karlskrona för att hämta upp nästa par.

– Det var en alldeles magisk dag och så kul att få träffa brudparen och gästerna som alla var hänfödda av platsen. Den passar verkligen utmärkt för bröllop, men det här var en chans som inte kommer åter, berättar Katrin Furustig, kommunikatör på SFV.

Fästningen är inte gjord för publik verksamhet. Det är ojämna och höga trappsteg, det är inte uppvärmt och det finns inget permanent brandlarm, så att ordna vigslar kräver en del tillfälliga anpassningar.

– Men i SFV:s förvaltning finns många andra platser som lämpar sig utmärkt för bröllop. Många av våra hyresgäster erbjuder den möjligheten, säger Katrin Furustig.

+ Går du i giftastankar? SFV har många vackra, speciella och annorlunda vigselplatser. Du hittar dem på vår karta på sfv.se/platsforkarlek

3

FOTO SFV/THOMAS JOHANSSON

1

1. Sofia Strågesjö och Alexander Josefsson är bördiga från varsin kust, men när de upptäckte möjligheten att gifta sig på Godnatt var det ett självklart val. Havet betyder mycket för dem och deras familjer.

2. Samuel Grainger kommer från Nya Zeeland och träffade Isabelle Wester i London. Nu bor paret i Karlskrona, men halva släkten bor på andra sidan jordklotet. Ett litet bröllop nära havet passade perfekt för paret som också hade med sig sina barn.

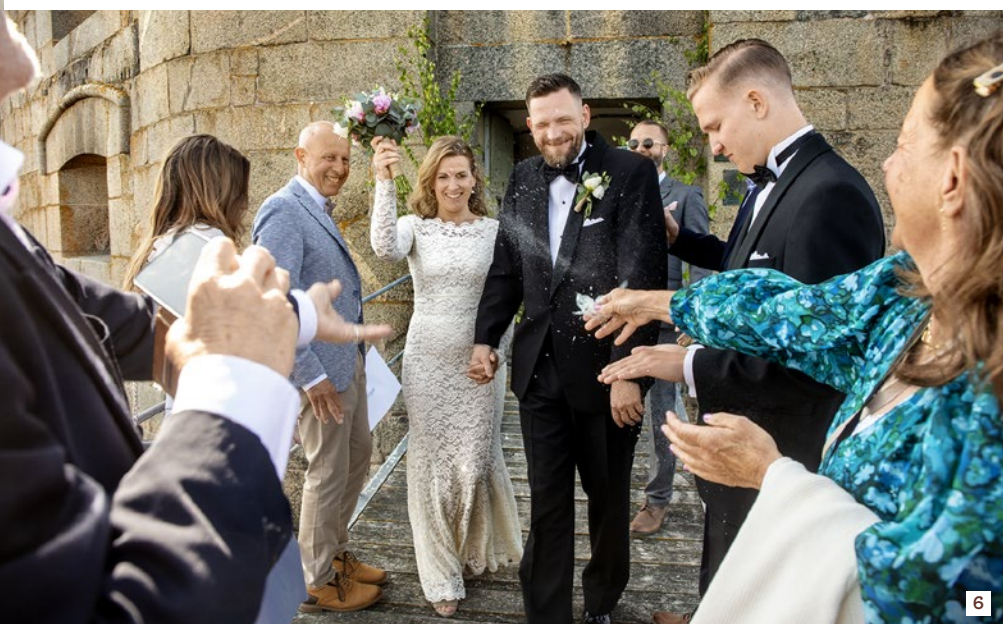
2

4

5

6

3. Åsa Stjärnquist och Leif Carlsson fastnade direkt för möjligheten att gifta sig på Godnatt. De träffades 2022 och bestämde snabbt att de ville gifta sig ett år senare. Humor och spontanitet är parets gemensamma nämnare – och ett skärgårdsbröllop i ett fästningstorn passade perfekt för dem.

4. Karlskrona Sjötjänst körde alla brudpar och gäster fram och tillbaka under dagen genom Karlskronas vackra skärgård.

5. Vigselförrättare Sophia Liedholm Ahlin vigde alla fem paren under dagen. Sandra Lundström och Mathilda Äxelsson ville ha ett annorlunda bröllop och älskar havet – så Godnatt var en utmärkt plats för dem.

6. Malin Durdel och Lars Mårtensson var första paret ut att vigas på Godnatt. Från sin lägenhet på Stumholmen har de utsikt över Godnatt så att gifta sig här kändes självklart.

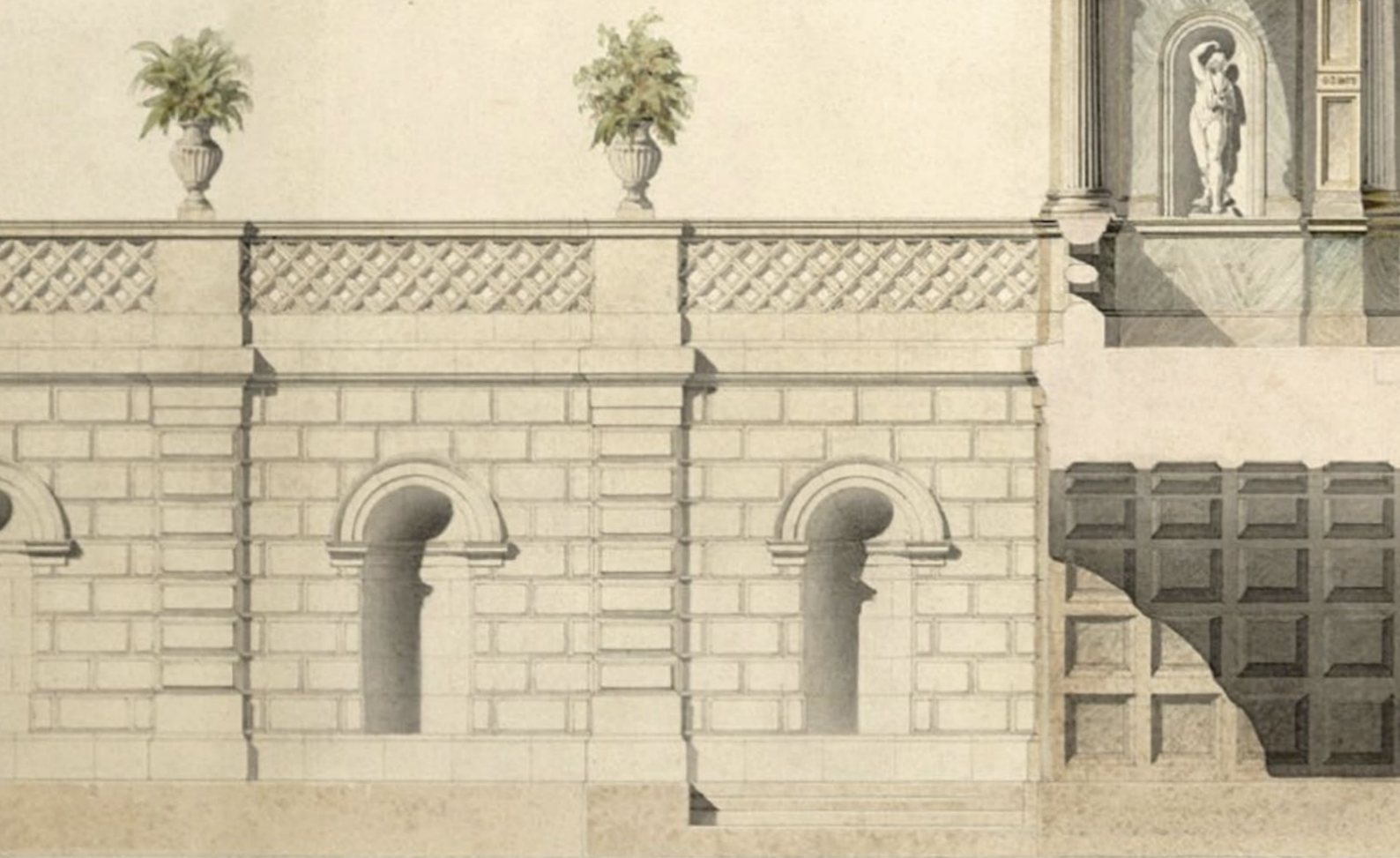
HELGOPRISET 2023

FEM

finalister

Den 21 november är det dags igen att kora en ny Helgopristagare för bästa restaurering. Nu står kampen mellan fem utvalda bidrag, som alla visat prov på en gestaltning och kvalitet utöver det vanliga.

TEXT *Johan Wickström*

Ritningen visar ett elevarbete av Helgo Zettervall från 1860.

HELGO ZETTERVALL

Helgo Zettervall (1831–1907) var arkitekt och chef för Överintendents-ämbetet 1882–1897 och därmed chef för Sveriges offentliga bygghus. Hans produktion var omfattande, med bland annat Universitetshuset i Lund och Norra Latin i Stockholm. Mest känd är han för restaureringarna av domkyrkorna i Lund, Skara och Uppsala.

Efter ett par månaders urvalsarbete har juryn för Helgopriset slutligen fastnat för de fem kandidater som kan få äran att vinna det aktade arkitekturpriset. Helgopriset delas ut vart fjärde eller femte år till en ”förtjänstfull restaurering, komplettering, ombyggnad eller tillbyggnad av ett äldre byggnadsverk”.

Av 34 inskickade bidrag är det fem som nu tävlar i slutstriden och som presenteras på följande sidor.

– Att välja ut de nominerade bidragen har varit ett grannliga jobb. Bredden har varit stor – från mindre restaureringar till stora komplexa om- och tillbyggnadsprojekt. Det har varit en successiv gallring där vi besökt ungefär hälften av projekten, säger ordförande i juryn Karin Svenonius, arkitekt och kulturarvsspecialist.

BEDÖMNINGEN GÖRS i huvudsak utifrån stadgarnas kriterier, det vill säga projekt som tillvaratar, utvecklar eller tillför arkitektoniska kvaliteter ”till en god helhet med bevarande av byggnadsverkets kulturhistoriska värde”.

Kan du se några trender i de inskickade bidragen?

– En allmän trend som troligen kommer att synas än mer om några år är att återanvända det redan byggda, att se det som en resurs. Det kan till exempel innebära att skickligt förvalta snarare än att skapa något nytt.

I juryn sitter tre arkitekter från SFV samt tre externa personer som har specialkunskaper i arkitektur och kulturarv (se faktaruta).

– Överlag har vi varit ganska överens, men inte på alla punkter. Under diskussionerna har vi behövt vara tydliga med vår argumentation men också beredda att ändra oss. Det har varit väldigt

spännande och ibland oväntade samtal, konstaterar Karin Svenonius.

Statens fastighetsverk, som förvaltar Stiftelsen Helgo Zettervalls fond, har delat ut priset (150 000 kronor) sex gånger sedan det instiftades 1996.

– Vi hoppas att priset kan hjälpa till att lyfta arkitekternas uppgift att ansvara för helheten. Det är en komplex uppgift att tillmötesgå alla krav och intressen – ofta motstående – och samtidigt lotsa fram ett projekt med god arkitektonisk kvalitet och bevarad magi, säger Karin Svenonius.

Det senaste Helgopriset, 2018, gick till restaureringen av Göteborgs rådhus som projekterades av GAJD arkitekter. Vilket byggnadsverk som vinner detta år får vi veta vid prisceremonin den 21 november. *

Helgoprisets jury

Karin Svenonius, arkitekt SAR/MSA, kulturarvsspecialist, SFV (ordförande)
Malin Lindström, arkitekt SAR/MSA, kulturarvsspecialist, SFV
Gustav Vrang, arkitekt SAR/MSA, förvaltare, SFV
Lone-Pia Bach, arkitekt SAR/MSA, professor i restaureringskonst, Konsthögskolan
Ethem Erdogan, arkitekt SAR/MSA, utsedd av Sveriges arkitekter
Kersti Lilja, byggnadsantikvarie, Riksantikvarieämbetet
Processledare:
Julia Hertzman, arkitekt SAR/MSA

+ På vår webbsida finns mer information om de nominerade objekten liksom motiveringar.
sfv.se/helgopriset2023

TIDIGARE VINNARE AV HELGOPRISET

FOTO ÅKE ESON LINDMÄN

1996 Gamla ladugården, Alnarp

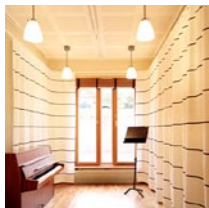

FOTO ÅKE ESON LINDMÄN

2001 Göteborgs Konserthus

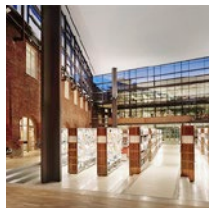

FOTO PER ÅHRBOM

2004 Nya biblioteket, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm

FOTO ANDERS BODIN

2008 Östra magasinets gård, Malmö

FOTO IOANA MARINESCU

2013 Årsta kyrka, Stockholm

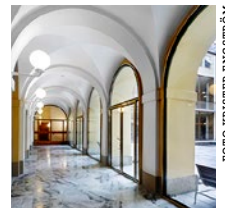

FOTO KRISTER ENGSTROM

2018 Göteborgs rådhus

FOTO ÅKE ESON LINDMAN

FOTO ÅKE ESON LINDMAN

FOTO ÅKE ESON LINDMAN

KLOSTERHUSET, VRETA KLOSTER

Var: Vreta Kloster
Ursprungsarkitekt: Okänd
Byggår: 1200-talet
Ombyggnadsår: 2017–2019
Arkitekt: Magnus Almung,
 Tengbom Arkitekter
Byggherre: Svenska kyrkan

PROJEKTET Mitt på Östgötaslätten ligger klosterkyrkan och klosteruinerna. Vreta, Sveriges äldsta kloster, var i funktion från 1200-talet till omkring 1580. En av byggnaderna som delvis motstått tidens tand är Klosterhuset. Det var ursprungligen ett spannmålsmagasin men har haft många andra funktioner under sin 800-åriga historia.

Nu har Svenska kyrkan, som ett led i att utveckla besöksmålet Vreta Kloster, omvandlat Klosterhuset till en utställningsyta och ett nav för verksamheten. För att kunna använda byggnaden som samlingslokal året om har de befintliga

träportarna kompletterats med glasade dörrar som ger ett skyddande klimatskal. Karmar och dörrblad är utförda i stålprofiler. För att bevara ytsiktens materialitet och patina har el och värme dragits under golvet kraftiga kalkstensplattor. Utmed längsidorna finns enkla utställningsmontrar och ny belysning. Bebyggelsen i Vreta har också kompletterats med en ny förråds- och maskinbyggnad som ersätter den yta för förvaring som tidigare fanns i Klosterhuset.

Klosterhuset är idag en mångsidig byggnad med plats för möten, utställningar och föreläsningar.

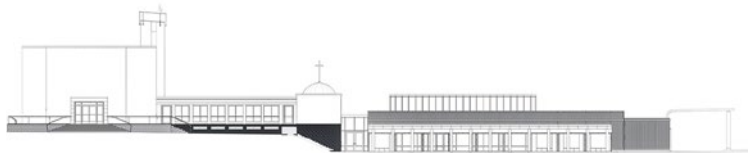

ILLUSTRATION FREDRIKSSONS ARKITEKTKONTOR

NORRKÖPINGS KREMATORIUM

Var: Norrköping

Ursprungsarkitekt: Kurt von Schmalensee

Byggår: 1938

Ombyggnadsår: 2021–2022

Arkitekt: Felix Lotz, Mats Fredriksson, Amanda Rehn,

Fredriksson arkitektkontor

Byggherre: Svenska kyrkan

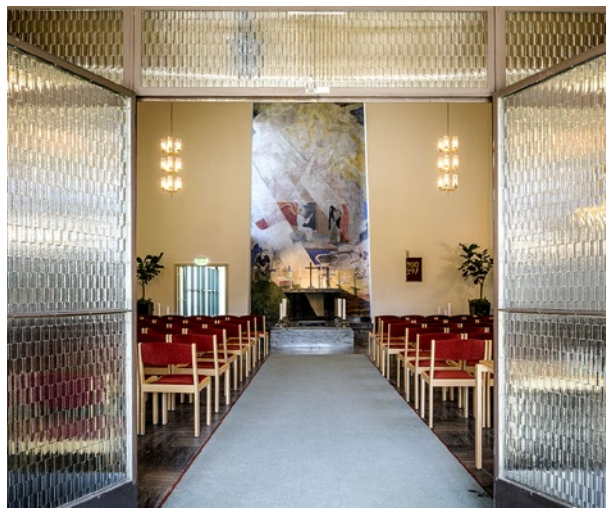

FOTO ANDERS EISENSTRAND

PROJEKTET Ända sedan invigningen 1939 har krematoriet i Himmelstalundsparken varit en uppskattad byggnad i Norrköping. De vitputsade skulpturala volymerna hade med tiden dock delvis förvanskats i samband med ett antal ombyggnader, vilket försvagat helhetsupplevelsen. Samtidigt var såväl byggnadens tekniska system som anläggningen för kremering uttjänta.

Svenska kyrkan startade därför en omfattande restaurering och tillbyggnad 2018. I kapellet har delar av 1930-talets uttryck återskapats: korfönstret, som var igenbyggt, har öppnats och entrépartiet är återigen helglasat. Dessutom är loggian längs utsidan av kapellet återförd till originalutförandet. Den tillagda byggnadskroppen som rymmer den nya krematorieanläggningen är långsträckt

och är insmugen i den sluttande terrängen för att underordna sig den ursprungliga bebyggelsen. Själva ugnsrummet, med de två nya miljövänliga kremationsugnarna, utgör en förhöjd volym med lanternin som är synlig från håll.

Sammantaget innebär restaureringen att krematoriet nu är redo för att klara framtidens ökade krav i en växande stad som Norrköping.

FOTO ANDERS EISENSTRAND

FOTO JOHAN ELDRÖT

FOTO JOHAN ELDRÖT

FOTO JOHAN ELDRÖT

KULTURHUSET, STOCKHOLM

Var: Stockholm

Ursprungsarkitekt: Peter Celsing

Byggår: 1971

Ombyggnadsår: 2020

Arkitekt: Per Ahrbom, Pernilla

Remröd

Byggherre: Stockholms
fastighetskontor

PROJEKTET I ett halvt sekel har Kulturhuset vid Sergels torg gett plats för kultur i alla former. Byggnaden, som ursprungligen huserade teater och tillfälligt riksdagshus, började byggas 1968. Genom åren har Kulturhuset haft omkring 100 miljoner besökare, vilket med tiden har lett till ett betydande slitage.

Stockholms stad beslutade därför att genomföra en omfattande restaurering och upprustning. Tekniska system och installationer är utbytt och inordnade i den ursprungliga strukturen. Glasfasaden, som tidigare utgjordes av dubbla skikt, har ersatts av en ny fasad i ett skikt.

Det järnfria energiglaslet har bättre isolerförmåga och fasaden har – i linje med de ursprungliga intentionerna – blivit mer genomskinlig.

En viktig del av husets originalutförande är den expressiva färgsättningen. Ett flertal högblanka och kulörstarka ytor har nu återskapats. Flera plats-specifika konstverk har också renoverats eller återmonterats. Ett exempel är Olle Baertlings draperier som har nyttillverkats av Handarbetets Vänner. Vidare har ett 150-tal fätöljer ritade av Celsing renoverats och finns nu återigen i den ikoniska mötesplatsen vid Sergels torg.

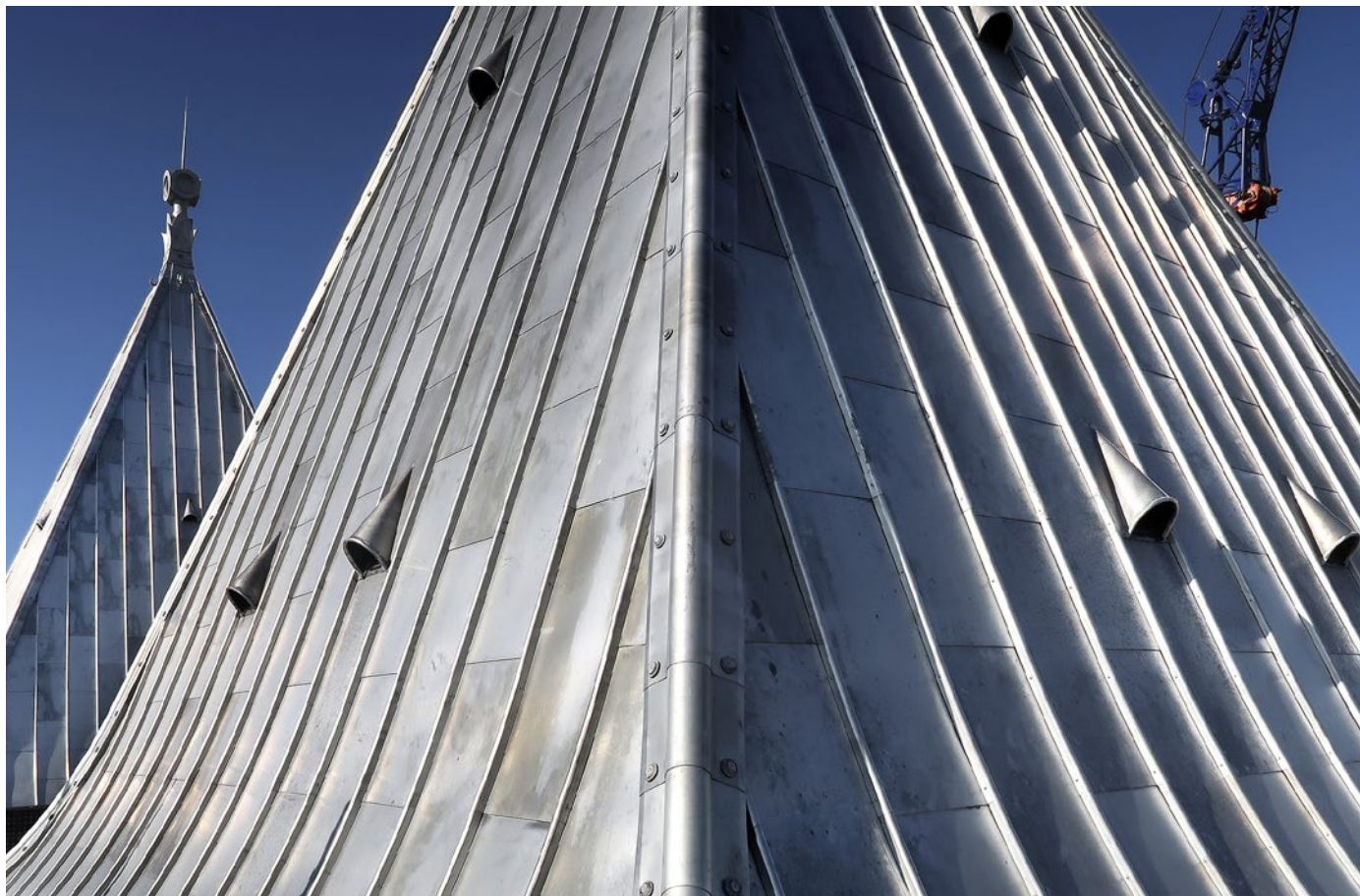

FOTO GUNNAR MENÄNDER

FOTO GUNNAR MENÄNDER

ILLUSTRATION S. VAHVAPOUR

LUNDS DOMKYRKA

Var: Lund

Ursprungsarkitekt: Donatus

Byggår: 1100-talet

Ombyggnadsår: 2022–2023

Arkitekt: Tengbom Arkitekter

Byggherre: Domkyrkorådet

i Lund

PROJEKTET Lunds domkyrka, från början av 1100-talet, är en av Skandinavens äldsta kyrkor. Tornen har varit en karaktäristisk del av Lunds stadssilhuett sedan Helgo Zettervalls restaurering 1860–80. Då revs de medeltida tornen och ersattes med spetsigare tornhuvar.

Men allt sedan dess har de blytäckta torntaken varit behäftade med läckage, på grund av plåtarnas stora format och brister i fastsättningen. De otäta partierna har orsakat röt- och rostskador. Torntaken var därför i akut behov av en ny plättäckning.

Restaureringen, som påbörjades 2019, inleddes med en noggrann kartläggning av olika metoder och i mars 2022 lyftes de båda 43 ton tunga tornhuvarna ned. Den ursprungliga blyplåten ersattes med en miljövänlig, förtennad rostfri plåt som utfördes i form av en skivtäckning, där plåtformat och falsning motsvarar ett traditionellt utförande i bly. Parallellt har även murkrönens inre partier restaurerats.

I mars 2023 lyftes de båda tornhuvarna tillbaka och nu kan Lundaborna glädja sig åt att de klassiska kyrktornen är väl rustade för framtiden.

FOTO THOMAS LEIBIG

MÅSESKÄRS FYR

Var: Måseskär, sydväst om Orust

Ursprungsarkitekt: Axel Otto Alrutz

Byggår: 1865

Ombyggnadsår: 2022–2023

Arkitekt: Dan Wenner och Lisa Berglund,

Mats Fredriksson Arkitektkontor

Byggherre: Sjöfartsverket

FOTO THOMAS ERIKSSON

PROJEKTET Måseskär är en av Väst-kustens mest kända fyrplatser. Sedan 1865 är öns Heidenstamfyr ett tydligt riktmärke för sjöfarare. Det utsatta läget och ett eftersatt underhåll hade dock lett till att delar av fyren förfallit under senare år. Särskilt trapphuset och porten var i dåligt skick.

Under 2022 påbörjade Sjöfartsverket en restaurering av fyren, efter riktlinjerna

i det vårdprogram som tagits fram för öns bebyggelse. En stor mängd stålarbeten har utförts på plats, bland annat har 55 fackverksstag med skruvförband bytts ut. Exteriör och interiör målades i ursprunglig färgsättning. Fyren har även fått en ny entréport i ek, skodd med nitad koppar. Porten, som är målad med linoljefärg, har utformats med stöd i kunskap om liknande portar och bär

släktskap med en befintlig dörr som leder till fyrens balkong.

Kopparkupolen är reparerad och utkastarna – formade som lejonhuvuden – är åter i funktion. Vidare är plexiglasen i lanterninen utbytta mot laminerat kulturglas för att stå emot väderpåverkan.

Den 27 maj 2023 återinvigdes fyren, och den vackra konstruktionen har återfått sin forna glans.

FOTO THOMAS LEIBIG

Som tvååring blev han kung över det till ytan största väldet i Europa. Den sägenomspunne Magnus Eriksson hade ofta Varbergs fästning som bas tillsammans med sin fru Blanka. Och bland hovpersonalen fanns bland andra Birgitta Birgersdotter, sedermera Heliga Birgitta.

TEXT Thorsten Sandberg ILLUSTRATION Beata Boucht

Anekdoten: Kung Eriksson på Wardbærgh

DATUM IN CASTRO nostro Wardhbærgh.

Dateringsplatsen var, i översättning från latinets, "vårt slott Varberg" och dagen för utfärdandet av brevet var den 13 december 1320. I brevet fastställde kung Magnus Eriksson sin mammas gåva av en gård i Mälardalen till lagmannen Birger Persson, far till det blivande helgonet Birgitta. Förmodligen hade den fyraåriga kungen en vag uppfattning om vad det var han fastställde.

När brevet utfärdades var Varbergs fästning ett par decennier gammal. Förleden Wardh betyder vakt och pekar på bergets urgamla funktion som utsiktsplats. När fientliga fartyg närmade sig tänkte man en värdkase här som varnade befolkningen och manade till försvar.

Magnus Erikssons pappa, hertigen Erik Magnusson, hade fått Varbergs fästning av sin svärfar, Norges kung Håkon Magnusson. Hertig Erik var gift med Håkons dotter Ingeborg. Magnus

Eriksson kan ha sett dagens ljus i Varberg, men mer troligt var att han föddes i Oslo. Pappa Erik föll offer i Nyköpings gästgäsbud 1317 och mamma Ingeborg blev gossens förmyndare.

När morfar Håkon avled 1319 utsågs Magnus till tronföljare i Norge och valdes samma år till svensk kung. "Den lille kungen härskade över två rikena, som till sammantagen yta var det största väldet i Europa", skriver historikern Michael Nordberg.

KUNG MAGNUS äktenskapsplaner började ta form i övre tonåren.

Hur han fick kännedom om grevinnan Blanche i Namur i nuvarande Belgien är inte känt. Men sommaren 1334 reste han dit för att be om hennes hand. Blanche –

som kallas Blanka i vårt land – och Magnus trolovades 1335 och gifte sig samma år. Han var 19 år och hon omkring 15 år.

I kungaparets hov tjänstgjorde stormansdottern Birgitta Birgersdotter som drottningens hovmästarinna. Magnus och Blanka vistades återkommande på Varbergs fästning, och därför bör också Birgitta ha befunnit sig här. Men något bevis för detta finns inte i källorna.

Det blivande helgonet, som kom att mästra både kejsare och påvar, drog sig inte för att lägga sig i Magnus och Blankas samliv. Birgitta hade också synpunkter på Magnus politik, och sedan kungens korståg i öster misslyckats blev hennes kritik allt mer aggressiv.

»Det blivande helgonet drog sig inte för att lägga sig i Magnus och Blankas samliv.«

Kungaparet utsattes för hatiska tillmälen. Magnus fick heta "olydnadens son", medan drottningen stämplades som ful och var besk som ett avgnagt äpple.

VARBERG VAR uppenbarligen en mycket speciell plats för Magnus och Blanka. Annars hade kungaparet knappast låtit begrava flera av sina späda döttrar i Ås kloster en bit norr om fästningen.

Detta år inträffar såväl 650-årsminnet av helgonet Birgittas bortgång som ett kungligt jubileum. I båda fallen finns viss anknytning till Varbergs fästning. Kungaparet Magnus och Blanka bidrog till

Birgittas klosterorden genom att 1346 testamentera sitt palats i Vadstena för det nya klostret.

I september har Carl xvi Gustaf innehaft tronen i 50 år. Rekordet slogs redan 2017 då kungen passerade den regent som dittills suttit längst, drygt 44 år. Hans namn var Magnus Eriksson. *

REFERENSER: *Diplomatarium Danicum. Kilder till Danmarks historie 789-1450*; museumballand.se; *Svenskt Biografiskt Lexikon*; Torbjörn Lundquist, *Heliga Birgitta bör ha varit i Varberg* (*Hallands Nyheter* 6/10 2001).

UTPOST I ATLANTEN

I en vitputsad treplansvilla i Reykjavik ligger den svenska ambassadens residens. Förbindelserna mellan Island och Sverige går tillbaka 1 000 år i tiden. Men det var först 1940 som våra länder etablerade diplomatiska förbindelser. Idag är det ambassadör Pär Ahlberger som är Sveriges ansikte utåt.

TEXT Anna Strömberg FOTO Sigurgeir Sigurjonsson

SVERIGES AMBASSAD OCH RESIDENS I REYKJAVIK

- Residenset uppfördes 1924 och en tillbyggnad, för kansliet, uppfördes 1937.
- Residensvillan är byggd i sten, med putsade fasader och tak i plåt.
- Sedan 1981 ligger ambassadens kansli i en kontorsbyggnad i city.

Ambassadörsrollen på Island präglas av att vi känner varandra så väl och att islänningarna är positivt inställda till Sverige och det svenska. Det inverkar förstås på mitt jobb. Det finns inga spänningsfrågor här, berättar Pär Ahlberger, Sveriges ambassadör på Island. – Jag försöker att inte fastna i Reykjavik. Mycket i mitt arbete går ut på att resa runt i landet och samarbeta med mindre orter, göra lokala avtryck och bistå islänningar och svenskar som vill bedriva handel med varandra.

Svenska ambassadens residens ligger idag i en vacker vitputsad villa från 1924, ritad i klassisk dansk stil. Köpmansfamiljen Classen önskade en ståndsmässig bostad och Islands store arkitekt Guðjón Samúelsson fick tidigt i sin karriär uppdraget att rita den pampiga treplansvillan.

Elva år senare letade Utrikesdepartementet efter en lämplig plats att inhysa Sveriges representation på Island, och valet föll på treplansvillan i sten, som då var till salu. Efter en tids funderande bestämde man sig för att huset var för litet för att rymma allt som behövde få plats, och man en lät uppföra en

snygg tillbyggnad i funkisstil och med takterrass att fungera som ambassadens kansli.

Kansliet flyttade ut och in i en modern kontorsbyggnad i början av 1980-talet. Där innehar man ett helt våningsplan.

– Just nu står utbyggnaden tom, berättar Gustav Vrang, förvaltare av ambassaden på Statens fastighetsverk.

– Vi funderar på om vi ska anpassa den till ambassadens mer mjuka värden, kanske bygga om den till en besökslägenhet. Ett annat alternativ är att återställa villan till sitt ursprungliga 1920-talsskick, så som arkitekten tänkte att den skulle se ut.

SVERIGES AMBASSADER och residens ska vara moderna och representativa. De är arbetsytor men ska också representera Sverige på en professionell nivå och hålla genomgående hög standard. Statens fastighetsverks förvaltning av residensvillan skiljer sig från den i andra länder där Sverige har ambassader, då det isländska klimatet kommer med en helt egen uppsättning utmaningar och fördelar. Varje dag skakas den isländska berggrunden av en mängd pyttesmå jordbävningar. Denna omärkliga påfrestning gör att grund, tätskikt och väggar undan för undan skakas sönder och den salta luften bidrar till nedbrytningen av fasadens puts.

Salongen på residensets botten-
våning, fotograferad 1937.

▲ Runtom Island åter-
planteras nu björkar.
På ambassadens resi-
dens har man anlagt
en "björkallé".

◀ Färgskalan i varmt
rosa, beige och milda
naturfärger ger ett
inbjudande och varmt
intryck.

Utrikesdeparte-
mentet ansvarar för
residensets inred-
ning, som går i
svensk klassisk stil.

»Mycket i mitt arbete går ut på att resa runt i landet och samarbeta med mindre orter och bistå islänningar och svenskar som vill bedriva handel med varandra.«

– Vi arbetar med lokala hantverkare och erfarna experter som kan klimatet för att ta hand om residenset på bästa sätt. Att bygga upp goda och förtroliga organisationer kring förvaltningen är det viktigaste i mitt uppdrag, berättar Gustav Vrang

En positiv aspekt av klimatet är att residenset inte behöver värmas upp. Island, med sina varma källor, har obegränsat med varmvatten. Man behöver inte heller kyla ner huset på sommaren, eftersom det aldrig blir riktigt varmt utomhus.

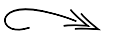
Residensets muromgärdade trädgård är vacker och grön, med frodiga tujahäckar och välskötta gräsmattor. Tomten är terrasserad och mellan de olika nivåerna, där blommor och

träd är planterade, finns korta trappor som inbjuder till en liten stunds strövtåg.

Den lokala floran är till stor del densamma som den i norra Sverige och detta återspeglas i trädgården.

– En av få skillnader är bristen på isländska björkar. Vikingarna högg ner dem alla för att använda träet till byggnads-material. Nu pågår en stor återplantering över landet. På residenset har vi anlagt en björkallé som bidrag till återväxten, berättar Sveriges ambassadör Pär Ahlberger.

Det senaste nytillskottet i ambassadens trädgård är annars Solanderträdgården, tillägnad Piteåsonen Daniel Solander, framstående botaniker, forskare och

ARKITEKT GUÐJÓN SAMÚELSSON

Guðjón Samúelsson (16 april 1887–25 april 1950), Islands första statsarkitekt, var tongivande när landet urbaniserades under den första halvan av 1900-talet och stod även för Reykjavíks stadsplanering. Han har ritat många välkända offentliga byggnader, bland annat den välkända katedralen Hallgrímskirkja och Islands universitet.

Sveriges ambassader och residens ska vara både moderna och representativa. De är arbetsytorna ska samtidigt representera Sverige på en professionell nivå, vilket syns i det isländska residensets interiör.

upptäcktsresande som både gick i lära hos Carl von Linné och reste med kapten James Cooks expedition till Nya Zeeland och Australien innan han 1772 steg i land på Island.

Pär Ahlberger har själv bokstavligt talat färdats i Daniel Solanders fotspår. Innan posteringen på Island var Pär Ahlberger Sveriges första ambassadör i hela den södra Stillahavsregionen och stiftade då bekantskap med arvet efter den världskände svensken.

– Daniel Solander är väldigt närvarande och välkänd där, då han stod för det första mötet mellan Stillahavsregionen och Norden. Botaniska trädgårdar, gallerier och vulkanöar är uppkallade efter honom.

Daniel Solander dokumenterade Stillahavsregionens natur och botanik. När han senare följde med en expedition till Island, fortsatte han sitt arbete på samma sätt i det nya landet, ett värv som nu belyses i residensets trädgård och är djupt förankrat i ambassadens arbete.

– Solanderträdgården ska högtidlighålla länken mellan Island och Sverige inom botanik och naturvetenskap och är en enhet som ska uppmuntra till dialog om vår miljö, berättar Pär Ahlberger.

Den nyplanterade björkallén ingår i Solanderträdgården. Där växer också fjällsippor, som både är Islands nationalblomma och Lapplands landskapsblomma, och ett nybyggt växthus förser residensets kök med kryddväxter.

– Fler inhemska isländska växter ska planteras under kommande år och vi samarbetar med den botaniska trädgården i Reykjavík för att nå ut till skolbarn baserat på den unge Solanders nyfikenhet för den lokala naturen.

EN UTMANANDE NATUR ställer höga krav på så väl byggnadskonst som på trädgårdsskötsel, och de långa relationerna mellan Island och Sverige ger att man som ambassadör behöver tänka kreativt för komma med någonting som islänningarna inte redan känner till.

– Island och Sverige som länder har känt varandra och varit vänner i ett millennium. Vi har haft organiserad handel i 400 år och ett vetenskapligt utbyte i 250 år. Det bor 10 000 islänningar i Sverige, många utbildar sig där och flyttar sen hem, en av tio islänningar har bott i Sverige. Då duger det inte att berätta om välkända kulturella fenomen. Jag ville göra någonting annat för att fortsätta och fördjupa ett samtal mellan våra länder som pågått i många hundra år, berättar Pär Ahlberger.

Nu pågår det av ambassaden initierade svensk-isländska märkesåret Solander 250 – Bréf frá Íslandi, det mest omfattande samarbetet mellan Sverige och Island någonsin. En tvärkulturellt, tvärvetenskaplig och framåtblickande dialog som involverar ett 40-tal partners inom konst och vetenskap.

– Att inrätta en Solanderträdgård på residenset, med den starka koppling den visar på mellan våra länder, är en del av den strategin. Att göra någonting som islänningarna tycker är relevant för dem, inte bara för oss, säger Pär Ahlberger. *

Innanför entrén möter
residensets besökare
både en vackert svängd
trätrappa med tids-
typiska detaljer och
glasmålningar som
visar på sjöfartens
betydelse för Island.

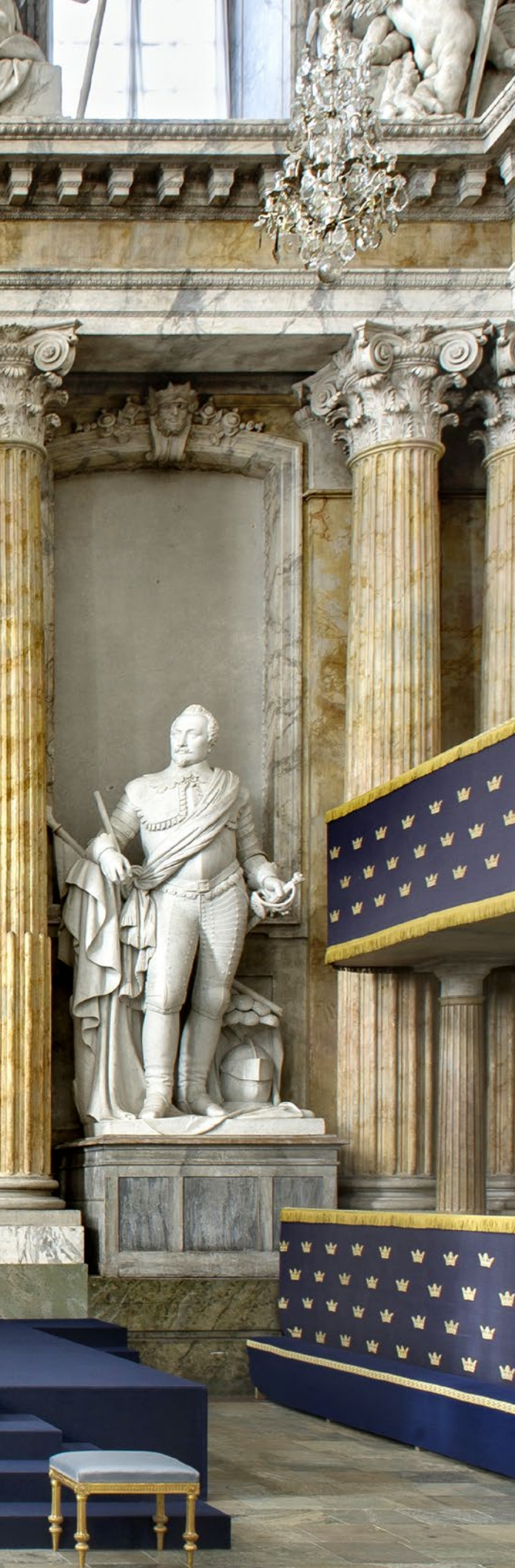

FOTO ALEXIS DAFLOS/KUNGLIGA HOVSTATERNA

FOTO HÅKAN LIND/KUNGLIGA HOVSTATERNA

Tron med tradition

När slottet Tre Kronor brann 1697 räddades endast två möbler. En av dem var drottning Kristinas silvertron. Den beställdes av Magnus Gabriel de la Gardie, som skänkte den inför Kristinas kröning 1650.

Med Prudentia (klokheten) på ena sidan av ryggstödet och Justitia (rättvisan) på den andra står Silvertronen i Rikssalen på Stockholms slott sedan 1755. I mitten syns Lilla riksvapnet omgivet av en lagerkrans. Ursprungligen innehöll lagerkransen drottning Kristinas monogram, men det byttes ut inför Adolf Fredriks kröning.

Silvertronen skapades av Abraham Drentwett från den tyska staden Augsburg, en av de främsta smederna under barocken. Tronens trästomme är täckt av smitt silver. Dynorna från 1700-talet är broderade med silvertråd.

Normalt kläddes tronstolar med guld på den tiden. Att Kristinas tronstol täcktes med silver har att göra med kristen tradition. Den vita färgen symboliserar oskuld, renhet och fullkomlighet. Vid kröningar användes silver i dräkterna, med samma symboliska betydelse. Om drottning Kristina var oskuld kan vi inte veta, däremot vet vi att hon bestämt deklarerade att hon aldrig tänkte gifta sig.

Den siste kungen att krönas i Sverige var Oskar II, 1873. Efter honom har Sveriges kungar valt att inte krönas. Det var en allmän trend i Europa, då det ansågs vara omodernt, alldeles för kostsamt och ceremoniellt.

Det är nu 50 år sedan Carl XVI Gustaf blev kung. Han satt vid sin kungaförsäkran, den 19 september 1973, på drottning Kristinas silvertron. Även han avstod från att kröna sig och bär aldrig kungakronan eller övriga riksregalier.

1975 ändrades ceremonin för riksdagens öppnande och sedan dess har drottning Kristinas tron stått oanvänd men den uppskattas fortfarande av besökare.

MIA FERNLUND

Kunglig RUNDRESA

Under 2023 firar kung Carl XVI Gustaf sitt 50-årsjubileum med en eriksgata till landets alla residensstäder. Men var kommer begreppet ifrån och vilken roll spelade den i det tidiga svenska kungadömet?

TEXT Olle Larsson

Den 9 februari åkte Carl XVI Gustaf med följe in i Nyköping, där kungen inledde en eriksgata efter 50 år på tronen. Under jubileumsåret 2023 ska han resa till ytterligare 20 residensstäder. För att förstå den symboliska bakgrunden till denna resa får man bege sig till Mora äng utanför Uppsala. Idag ser denna

plats inte mycket ut för världen, men under medeltiden var det en av de viktigaste politiska platserna i Sverige.

Det var här, vid Mora stenar, som de svenska kungarna valdes på den tid då landet fortfarande var ett valkungadöme och kronan inte ärvdes inom den styrande dynastin. Platsen utgjorde även utgångspunkten för den så kallade eriksgatan, det vill säga den resa som den nyvalde kungen företog genom sitt rike för att bli hyllad som regent av sina undersåtar.

De äldsta uppgifterna om kungaval i Sverige möter vi i den äldre Västgötalagen som nedtecknades någon gång i början av 1200-talet. Här stadgas att svearna hade rätt att "taga konung och likaså att vräka". Frågan är vilka det var som var svear enligt lagen. Hade de en viss geografisk hemvist eller var de en särskild social och politisk grupp i

samhället? Begreppet är besvärligt, men eftersom termen Svealand inte förekommer förrän på 1400-talet medan svearna som kategori omtalas redan 200 år tidigare, är det rimligt att anta att svearna avsåg en samhällsgrupp som hade olika uppgifter och att en av dessa var att välja kung.

DET RIKE SOM de tidiga svenska kungarna hade att regera över skiljer sig i flera avseenden från dagens Sverige, inte

minst när det gäller väldets geografiska omfattning. Den kung som svearna valde skulle styra över ett ganska litet rike som höll på att växa fram mellan Vänern, Vättern och

Mälaren. Det var en orolig tid, kungarna utmanades ständigt av makthungriga rivaler och därför var det viktigt för den som just fått kronan placerad på sitt huvud att omgående se till att uppfattas som en legitim konung i omgivningens ögon. Ett led i strävan efter legitimitet var den resa, eriksgatan, som den nyvalde kungen genomförde för att låta sig hyllas i de landskap som ingick i hans välde.

En central tanke i det medeltida kristna kungadömet, som ersatt järnålderns bräckliga hövdingadömen, var att kungen fått sin makt av Gud.

RES I KUNGENS FOTSPÅR

"Nu skall han rida medsols genom sitt land", står det i Magnus Erikssons landslag. Idag kan den intresserade följa i eriksgatans spår från valplatsen vid Mora äng söder om Uppsala genom orter och platser som en gång såg de medeltida kungarnas följn passera.

Den monumentala runstenen vid Anundshög utanför Västerås restes av en storman i mitten av 1000-talet. Platsen var ett viktigt maktcentrum och här samlades till ting. Under medeltiden passerade den nyvalde kungen tinget på väg genom Västmanland och än idag kan eriksgatan anas genom en uppbyggd väg markerad med en rad av resta stenar.

»Till den krönte härskarens viktigaste uppgifter hörde att skydda kyrkan och försvara den kristna tron.«

Kungamaktens gudomliga ursprung kom tydligt till uttryck i kungakröningen. Det var en religiös ceremoni där en kyrkans man, vanligen en biskop, smorde härskarens huvud, bröstorg, rygg och armbågar med helig olja och överräckte härskarsymbolerna krona, svärd, riksäpple och spira som tecken på att den valde kungens makt kom direkt från Gud. Till den krönte härskarens viktigaste uppgifter hörde att skydda kyrkan och försvara den kristna tron. Kristendomen och den världsliga makten kom på så sätt att vandra sida vid sida under tidig medeltid. De första svenska kungakröningarna är kända från tidigt 1200-tal.

Hur gick då kungavalen vid Mora stenar till? Även de valen blir gripbara från och med 1200-talet. Upplandslagens konungabalk, stadfäst 1296, berättar "huru konung skall väljas och tagas". Först skulle folklanden Tiundaland, Attundaland och Fjädrundaland välja kung och därefter skulle Upplandslagman "döma" den valde till kung i Uppsala. Sedan skulle den nye kungen bekräftas av representanter för rikets övriga landskap. Den uppräknings som görs ger oss en uppfattning om vilka områden i form av landskap och lagsagor som räknades till rikets kärnområden vid denna tid: Södermanland, Östergötland, Tiohärad (delar av dagens Småland), Västergötland, Närke och Västmanland. När kungavalet var avslutat var det dags för den nye kungen att ge sig ut på eriksgata för att hyllas som regent i det olika delarna av riket.

En fråga som förbryllat forskningen är själva ordet

eriksgata. Varför heter det så? En tolkning, som inte alls är orimlig, är att förledet "erik" har med ordet ed att göra. Eriksgatans syfte var ju att kungen och folket svor eder till varandra. Undersåtarna lovade kungen att vara lydiga, lojala och hörsamma mot att han lovade att garantera dem deras fri- och rättigheter. Enligt en annan uppfattning är det mansnamnet Erik som återkommer i namnet. Även denna tolkning har fog för sig eftersom eriksgatan utgick från Uppsala, där Erik den heliges relik förvarades.

VI VET INTE säkert när de svenska kungarna började rida eriksgator. Det faktum att de nämns i lagar från 1200-talet visar att de förekom senast då, men det hindrar inte att de kan ha förekommit redan under 1100-talet. Den förste kung som vi med säkerhet vet genomfört en eriksgata är Magnus Eriksson 1335.

Ända fram till 1350 saknades en riksgiltig lagstiftning i Sverige och de olika landskapen hade därför olika lagar. Genom att slå samman uppgifter från de olika landskapslagarna blir det möjligt att skissera en grov bild av hur en eriksgata gick till. Den inleddes i Uppsala och gick sedan söderut mot Östergötland, där en lagman mötte upp som skulle förse kungen med en gisslan, vars uppgift det var att intyga kungens identitet och gå i god för att regenten var den han utgav sig för att vara på de olika tingsplatser som besöktes under hyllningsresan. Från Östergötland gick resan vidare mot Vätterns sydspets där representanter för västgötarna mötte upp. I den äldre Västgotalagen sägs ingenting om smålänningarnas medverkan under eriksgatan. Kanske berodde det på att denna landsdel ännu inte var fullt inlemmad i det framväxande svenska riket.

Bestämmelserna kring eriksgatan beskrivs utförligt i Sveriges första riksomfattande lagsamling, Magnus Erikssons landslag från cirka 1350. Denna finns idag bevarad i form av ett 90-tal handskrifter. I Kungliga bibliotekets samling finns ett exemplar från mitten av 1430-talet som blivit berömt för sin ovanligt rika utsmyckning.

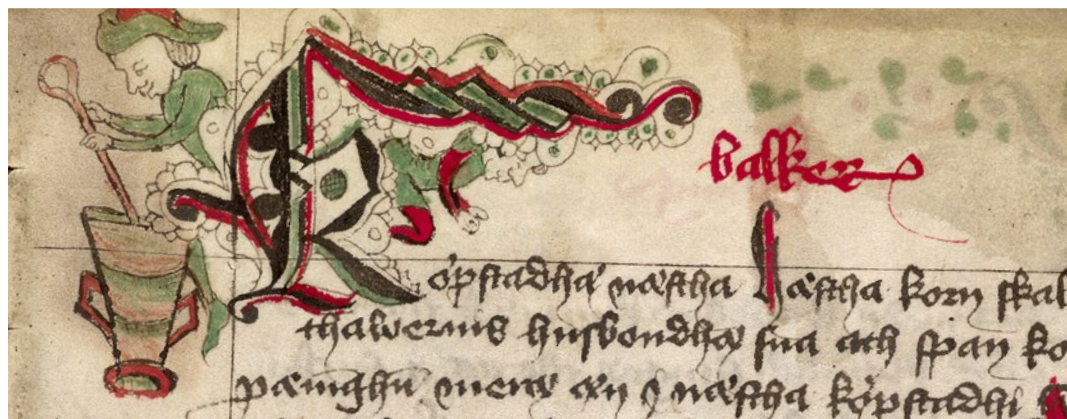

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Gamla Uppsala var ett religiöst maktcentrum och ett självklart stopp under kungens eriksgata och som avslutande kröningsplats. I modern tid används begreppet eriksgata symboliskt för kungens första officiella besök i varje län. Med anledning av 50-årsjubileet har kungen gjort en eriksgata under 2023 med besök i 21 län. Först ut var Södermanlands län där kungaparet den 9 februari besökte Nyköpings slott.

I den yngre Upplandslagen nämns några konkreta geografiska platser som passerades under resan, men den ger oss inte möjlighet att få en detaljerad bild av resvägen. Förutom Uppsala nämns Strängnäs, Svintuna (dagens Krokek vid Brävikens), Holaveden, Junabäcken (vid Jönköping), Ramundeboda, Uppbåga bro samt Östens bro vid Sagån. När kungen slutligen återkommit till Uppsala var eriksgatan avslutad. ”Då är denne konung lagligen kommen till land och rike hos uppsvennar och södermän, götar, gutar och smålänningar. Då har han ridit eriksgata”, säger Upplandslagen. Det är denna lags bestämmelser som återkommer i den landslag som Magnus Eriksson lät stadfästa 1350.

Idag finns det flera platser som är värda att besöka för den som intresserar sig för de medeltida eriksgatorna. Som exempel kan nämnas Mora äng söder om Uppsala, Gamla Uppsala med den medeltida kyrkan och domkyrkan i Strängnäs liksom Roggeborgen där biskopen i Strängnäs hade sitt säte.

När Gustav Vasa förvandlade Sverige till ett arvkungadöme genom riksdagen i Västerås 1544 förlorade eriksgatan sitt ursprungliga syfte. Tiden med kungaval som skulle bekräftas i de olika landskapen var förbi. Symboliska eriksgator genomförs dock fortfarande, vilket blivit extra tydligt under kungens jubileumsår 2023.*

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Kupolen får ett lyft

UPPSALA UNIVERSITETSMUSEUM Gustavianum genomgår just nu en genomgripande renovering. En tillkommen del i arbetet är att lägga om både skadade yttertak och plåt på den ståtliga kupolen och kulan högst upp i byggnaden.

Den anatomiska teatern på Gustavianums tak, med den välkända kupolen och kulan, ritades 1662 av Olof Rudbeck den äldre. Kulan symboliserar jordklotet och är också ett solur.

Skadorna på yttertak, kupolen och kulan upptäcktes när innertaket togs ner i samband med den pågående renoveringen av hela Gustavianum.

Vid sidan av takrenoveringen gör SFV en helrenovering av fastigheten och ser över klimat, säkerhet och tillgänglighet.

Den största förändringen är en ny huvudentré på byggnadens västra sida. Renoveringen beräknas vara klar vid årsskiftet 2023–2024. Se filmen om renoveringen av Gustavianums kula på sfv.se.

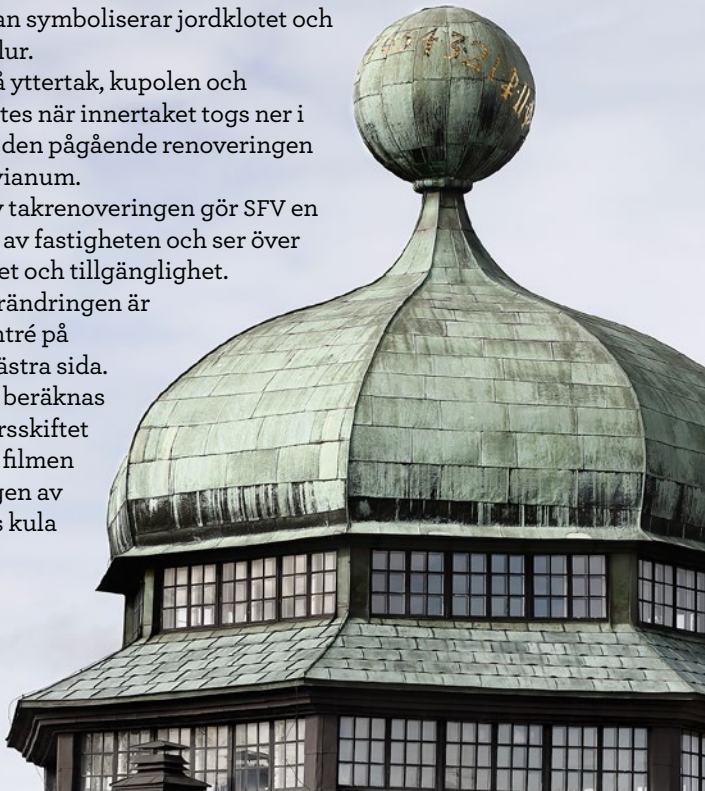

FOTO CLEMENT MORIN, KUNGLIGA HOVSTÄRNA

KUNGLIG INSPEKTION I RESIDENSPARKEN

SOM ETT LED i årets eriksgata besökte kung Carl XVI Gustav och drottning Silvia Umeå länsresidens i slutet av augusti. På plats var även Anders Glassel, kulturarvsspecialist vid Statens fastighetsverk. Han höll tal och visade residensparken för kungen och drottningen. I parken planterade kungen, dagen till ära, en Ornäsbjörk. Kungens eriksgata, som är en del av firandet av kungens 50-årsjubileum på tronen, avslutades vid länsresidenset i Karlstad. Läs mer om eriksgator på sidan 34.

FOTO SFV/ERIKA BJURLING

FOTO DANIEL BERG

FOTO SFV

VÄLKOMNANDE BLADVERK

KRONOBERGSBORNA kan glädja sig åt ett nyinrett välkomstrum i länsresidenset i Växjö. Den övre trapphallen har fått nya möbler och konsthantverk och även nya mattor från ett väveri i Ukraina.

– Mönstret på mattorna är ormbunksblad, ”safsablad”, som det heter här i regionen. Det ska se ut som att man har dekorerat golvet med safsablad, berättar Ulf Agnér, inredningsarkitekt på SFV.

NY PAVILJONG I LINNÉTRÄDGÅRDEN

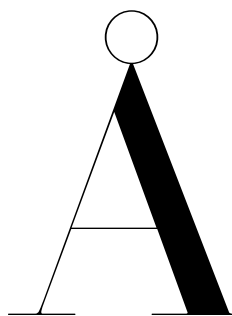
I BÖRJAN av september invigdes besökspaviljongen i Linnéträdgården i Uppsala. Syftet med paviljongen är att kunna välkomna besökare på ett bättre sätt med en tydlig och inbjudande entrédel. Paviljongen ska innehålla en butik för souvenirer och böcker, och på förgården öppnas ett café. Materialen är traditionella och beprövade med stora glasfönster för att förstärka trädgårdskänslan. Paviljongen kommer nu inredas och ska stå färdig våren 2024.

KASERN II UPPNÅR SILVERCERTIFIKAT

DEN GAMLA båtsmansbostaden Kasern II på Skeppsholmen i Stockholm brann i september 2016 och stora delar av byggnaden från 1819 vatten-skadades då. Återuppbyggnaden genomfördes med traditionella metoder och material, ett arbete som nu utvärderats och belönats med Miljöbyggnad silver.

Miljöbyggnad är ett svenskt system för miljöcertifiering som utgår från fastighetens miljöprestanda.

Hurra för SFV!

r 1993, den 1 oktober, delades Byggnadsstyrelsen upp i flera fristående statliga bolag och myndigheter. Den

mark och de byggnader som staten av olika skäl ville behålla för evig tid tillföll den nya myndigheten Statens fastighetsverk, sfv.

Redan inför bildandet av sfv slogs det fast att stora delar av det bestånd som den nya myndigheten skulle förvalta var av mycket speciell karaktär. Byggnaderna skulle värdas och underhållas på ett sätt som innebar att de skulle bevaras såsom ett uttryck för gångna tiders byggnadskonst, både upplevelsemässigt och materialtekniskt. Det innebär alltså att myndigheten måste ha kunskaper om äldre tiders hantverk, sätt att bygga och genomföra fortlöpande underhåll samt förmåga att tillämpa dessa kunskaper på byggnaderna.

SFV:S NYBYGGNATIONER tillhör visserligen det bästa som uppförts i Sverige under de senaste trettio åren – museer i Lund, Göteborg, Karlskrona och Stockholm och ambassaderna i Berlin och Washington för att nämna några – men merparten av våra projekt handlar ändå om underhåll, restaurering, renovering och utveckling. Kronan och staten har alltid försökt återbruka de fastigheter som man haft tillgång till på olika sätt; fästningar har nyttjats som fängelser, Vasaslott och andra byggnader har förvandlats till sädesmagasin och så vidare.

Den här hållbarhetsaspekten är i högsta grad giltig än idag. Ofta är det både bättre och billigare att nyttja det som redan finns än att bygga nytt. När vi långsiktigt bevarar kulturmiljöerna för kommande generationer tillför vi även ekonomiska, miljömässiga och sociala värden. Genom att bruka

»Husen och markerna synliggör historierna om denna ovärderliga skatt för alla oss som bor och lever i Sverige.«

fastigheterna, hålla dem i fint skick och försöka hitta aktuella användningsområden skapas hela tiden nya berättelser. Husen och markerna synliggör historierna om denna ovärderliga skatt för alla oss som bor och lever i Sverige.

DET NYLIGEN färdigrenoverade Rosenbad är ett bra exempel på detta. Det som nu är Sveriges maktcentrum och som i dagligt tal förknippas med vår regering har ett namn och en historia som härstammar från 1680-talet. Då fanns där stadens populäraste badhus, där man kunde bada i rosor. Kvarteret var då en blandning av bostäder och institutioner. Ungefär 100 år senare byggdes här det Bondeska palatset. I kvarteret fanns också ett barnbördshus och i mitten av 1800-talet öppnade ett hotell och den populära krogen Tennstopet (som fortfarande finns kvar, fast på annan plats i Stockholm). Vid förra sekelskiftet gavs plats åt de nuvarande byggnaderna i kvarteret. De rymde bland annat flera banker, kontor, paradlägenheter, café, barer samt restaurang- och nöjesverksamhet i originella och påkostade lokaler.

Det finns sålunda gott om skäl till att utbrista i ett fyrfaldigt hurra för den kompetenta och vitala trettioåringen Statens fastighetsverk – som i sin tur tronar på en väldigt lång brokig historia. Vår förvaltning är inte bara en fråga om hus och natur. Vi bidrar med kollektiv nytta och kulturell infrastruktur till vårt land och är en grundbult i vår gemensamma historia och framtid. Jag och alla medarbetare på sfv är stolta över vårt stora och, som vi tycker, mycket angelägna arv. Minst lika stolta är vi över det arbete som vi utför idag och som syftar till att föra vår historia vidare, till glädje för kommande generationer.

INGRID EIKEN
generaldirektör, Statens fastighetsverk

POSTTIDNING B

RETURADRESS Kulturvärden c/o Flowy, Box 15010, 167 15 Bromma

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:
<https://order.flowy.se/statensfastighetsverk/selfservice> eller ring 08-522 183 52.

Mot en expeditions- och portoavgift på 200 kronor
får du fyra nummer av Kulturvärden.

BAKÅTSTRÄVAREN

NY SERIE OM GAMLA TEKNIKER

Vare sig du vårdar ett rätt litet torp eller ett stort slott finns det mycket att lära av hur man byggde förr. Följ med Bakåtsträvaren genom gamla tekniker och lösningar som ofta är användbara även idag. Möt finsnickaren och målaren som med noggrannhet och precision lappar, lagar och fixar nytt. I sex avsnitt får tittaren bland annat ta del av den bort-

glömda konsten att sätta ihop saker utan skruv, trola med profillister, laga gamla fönster och hur man färgsätter och målar kulturarvet med träets bästa vän - linoljefärg. Allt var kanske inte bättre förr men gårdagens metoder kan också höra framtiden till.

Se den här: www.sfv.se/bakatstravaren